

การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศตามหลักไตรสิกขา

School Administration towards Excellence According to the Threefold Training (Trisikkha) Principle

ขวัญชนก คงพิบูลย์¹

Khwanchnok Kongpibool¹

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศตามหลักไตรสิกขา โดยการศึกษาเอกสาร งานวิจัย แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ 1) การบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ ทฤษฎี ERG ของอัลเดอร์เฟอร์ ทฤษฎีสองปัจจัยของเฮิร์ซเบิร์ก ทฤษฎี Y ของแม็กเกเกอร์ และทฤษฎีของแม็กเซลแลนด์ 2) ความเป็นเลิศของสถานศึกษา ประกอบด้วย ด้านผู้เรียน ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ และด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และ 3) หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศตามหลักไตรสิกขา พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาใช้หลักการบริหารสถานศึกษาและหลักไตรสิกขาส่งผลให้สถานศึกษามีความเป็นเลิศ ผู้เขียนจึงสนใจและศึกษาการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศตามหลักไตรสิกขา ตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพตามกรอบที่กฎหมายกำหนด และบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติ

คำสำคัญ: การบริหารสถานศึกษา ความเป็นเลิศ ไตรสิกขา

ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนเทศบาลวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กำลังศึกษาหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สังกัดสาขาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, Government teacher with special expertise Wat SalaPoon Municipal School at Phra Nakhon Si Ayutthaya Province and Currently studying Ph.D. Under the Buddhist Education Administration Branch Department of Educational Administration, Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalay University

ผู้ติดต่อ, อีเมล: ขวัญชนก คงพิบูลย์, khwanchnokkongpibool@gmail.com

รับเมื่อ 27 มีนาคม 2565 แก้ไข 10 ตุลาคม 2565 ตอรับเมื่อ 11 ตุลาคม 2565

ABSTRACT

This academic article aimed at examining school administration toward excellence in accordance with the Trisikkha principles through documents, research papers, concepts, and theories about: 1) School administration, including Maslow's hierarchy of needs theory, Alderfur's ERG Theory, Herzberg's Two Factor Theory, McGregor's Theory Y, and Macchelland's theory; 2) School excellence in terms of learners, administrative and management processes, and the teaching and learning processes focusing on learner-centered; and 3) Trisikkha principles, comprising precepts, concentration, and wisdom.

The examination of the concepts and theories about school administration toward excellence according to the Trisikkha principles revealed that school administrators should use the school administration and Trisikkha principles resulting in quality educational institutions and excellence. The author is interested in examining teachers' roles and duties to strengthen educational institutions effectively within the framework prescribed by law and achieve the aims of educational management worthily and benefit to the nation.

Keywords: School Administration, Excellence, Tri-Sikkha Principles

บทนำ

ประเทศไทยต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงจากภายในภาคส่วนต่าง ๆ ของประเทศหลากหลายรูปแบบ เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง เศรษฐกิจขาดเสถียรภาพ สถิติอาชญากรรมที่เพิ่มขึ้น อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องมาจากปัญหาพฤติกรรมของเยาวชน ปัญหาแรงงานนอกระบบและการค้ามนุษย์ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ที่ทวีความรุนแรงอย่างไม่เคยเกิดขึ้น มาก่อน ซึ่งในการแก้ไขปัญหาภายใต้การบริหารราชการบ้านเมืองของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญในการพัฒนาคน ที่เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของประเทศ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (2560-2564) สำหรับเป็นเครื่องมือในการกำกับทิศทางเพื่อสร้างผลผลิต ผลลัพธ์ให้กับผู้เรียน และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564) ถือเป็นแผนแม่บทหลักในการพัฒนาประเทศที่ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นกฎหมายบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2559 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2564 นั้น มีหลักการสำคัญ คือ “ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีคุณธรรมและจริยธรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2559) ดังนั้นการบริหารสถานศึกษาจึงเป็นกลไกสำคัญและมีอิทธิพลสูงต่อคุณภาพของผลลัพธ์

ที่ได้จากระบบการศึกษา ประสิทธิภาพ ของการบริหารการศึกษา และประสิทธิผลขององค์กรทางการศึกษา นักวิชาการหลายท่าน มีความเห็นตรงกันว่า ความสำเร็จหรือความล้มเหลวทางการศึกษานั้น ผู้บริหารนับว่าเป็นตัวแปรสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยคุณภาพและประสิทธิภาพทางการศึกษามักแปรปรวนไปตามผู้นำเสมอ (รุ่ง แก้วแดง, 2542) ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานด้านกระบวนการบริหารและการจัดการประสิทธิภาพของการบริหารจัดการและการพัฒนาสถานศึกษา หมายถึง การบริหารจัดการสถานศึกษาตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามกรอบที่กฎหมายกำหนด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ณิชานา ธิพัฒน์ (2559) ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำผู้บริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำผู้บริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเรียงตามลำดับตัวแปรที่มีอิทธิพลมากไปหาน้อย ดังนี้ (1) ปัจจัยด้านความฉลาดทางอารมณ์ของผู้บริหารสถานศึกษา (2) ปัจจัยด้านพฤติกรรมผู้บริหารสถานศึกษา (3) ปัจจัยด้านบทบาทผู้บริหารสถานศึกษา (4) ปัจจัยด้านคุณลักษณะผู้บริหารสถานศึกษา และ (5) ปัจจัยด้านสถานการณ์ผู้บริหารสถานศึกษา และสอดคล้องกับงานวิจัย

ของ พระครูปลัดเอนก ปุณฺณวุฑฺโฒ (แก้วดวงดี) (2561) ได้ศึกษารูปแบบการบริหารตามหลักไตรสิกขาของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 พบว่าการสร้างรูปแบบการบริหารตามหลักไตรสิกขาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5 พบว่า 1) ด้านการบริหารงานวิชาการ คือ การพัฒนาหลักสูตร การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมให้มีกฎระเบียบและคู่มือการวัดผลประเมินผล ส่งเสริมสนับสนุนให้นำสื่อนวัตกรรมและเทคโนโลยีไปใช้ในการเรียนการสอน 2) ด้านการบริหารงานบุคคล คือ วางแผนอัตรากำลังคนตามระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับให้สอดคล้องและเหมาะสมกับภารกิจของสถานศึกษา การยกย่องเชิดชูเกียรติครูและบุคลากรในสถานศึกษา การอบรมส่งเสริมให้ข้าราชการครูและบุคลากร มีวินัย มีคุณธรรมจริยธรรมและมีมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณวิชาชีพ 3) ด้านการบริหารงบประมาณ คือ การจัดทำแผนและคู่มือปฏิบัติการใช้จ่ายเงินตามระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของทางราชการ การพัฒนาระบบการตรวจสอบติดตามและรายงานการใช้งบประมาณ จัดทำและจัดหาพัสดุ นำไปใช้ตามความต้องการของโรงเรียน จัดทำรายงานทางการเงินและงบประมาณ ให้ถูกต้องตามกฎระเบียบข้อบังคับ 4) ด้านการบริหารงานทั่วไป คือ การจัดทำแผนและคู่มืองานธุรการ ตามระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของทางราชการ มีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการปฏิบัติงานพัฒนางานสื่อสารประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการปฏิบัติงานพัฒนาอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม สนับสนุนให้มีการปฏิบัติงานอนามัย และการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการปฏิบัติงานบริการและความสัมพันธ์ชุมชนตามแผนและคู่มือที่กำหนด

การบริหารสถานศึกษา นอกจากใช้แนวคิดทฤษฎีการบริหารจัดการแล้ว จำเป็นต้องใช้หลักไตรสิกขาเพื่อเป็นแรงจูงใจเป็นการปฏิบัติงาน กระตุ้นให้มีความตั้งใจ เชื่อมมั่น คริทธา มีความรู้สึกทางจิตใจ และความดีของบุคคลที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยบุคคลที่มีแรงจูงใจในการทำงาน จะเห็นว่าการงานนั้นตนเองต้องมีอิสระในการเลือกที่จะทำด้วยความตั้งใจ เต็มใจ พึงพอใจ และเชื่อว่าตนเองมีความสามารถที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ตามความต้องการ แรงจูงใจในการทำงานเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย ผู้บริหารสถานศึกษาจึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจ มีความสามารถในการสร้างแรงจูงใจให้บุคลากร

ในองค์กรร่วมมือกันทำงาน ด้วยความตั้งใจทุ่มเท และใช้ความพยายามในการทำงานให้มีคุณภาพ

เนื้อหา

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

1. ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow, 1970) ทฤษฎีนี้เน้นเป็นทฤษฎีดั้งเดิมที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมากที่สุด สารสำคัญของทฤษฎีนี้คือ ความต้องการของมนุษย์ทุกคนมีความต้องการอยู่ตลอดเวลาและไม่สิ้นสุด มนุษย์พยายามกระทำและหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้ตนเองได้รับสิ่งที่ต้องการและความต้องการของมนุษย์จะเป็นไปตามลำดับขั้น ดังนี้ (1) ความต้องการพื้นฐานทางร่างกาย หมายถึง ความต้องการปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน ได้แก่ น้ำ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ความต้องการมีงานทำ (2) ความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง ได้แก่ ความต้องการเงินเดือนที่เพิ่มขึ้น ได้รับสวัสดิการ สภาพแวดล้อมในการทำงานที่ดี มีงานที่มั่นคง (3) ความต้องการทางสังคม ได้แก่ ความต้องการทำงานร่วมกับผู้อื่น ต้องการมีเพื่อนสนิท ได้รับการยอมรับจากสังคม รวมทั้งมีครอบครัวที่อบอุ่น (4) ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องและเป็นที่ยอมรับหรือต้องการมีคุณค่า ได้แก่ ได้รับการยกย่องชมเชย ได้รางวัลที่มีชื่อเสียง รวมทั้งมีอิสระในการทำงาน และ (5) ความต้องการที่จะประสบผลสำเร็จ ได้แก่ ความก้าวหน้าในงาน ได้รับมอบหมายงานที่ท้าทายและได้รับโอกาสให้ทำงานที่ต้องใช้ความเชี่ยวชาญ ต้องการงานให้ประสบผลสำเร็จ

2. ทฤษฎี ERG ของ อัลเดอร์เฟอร์ (Alderfer, 1979) ทฤษฎีนี้มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีของมาสโลว์และจากการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ ซึ่งได้แบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 3 ประการ ที่มีส่วนคล้ายคลึงและแตกต่างจากทฤษฎีของมาสโลว์ คือ 1) ความต้องการการดำรงชีวิต (Existence needs) ความต้องการในลักษณะนี้ เป็นความต้องการทางร่างกายและปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต 2) ความต้องการความสัมพันธ์ (Relatedness) เป็นความต้องการทางสังคมที่จะมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เช่น เพื่อนร่วมงานและคนที่ต้องการ จะมีความสัมพันธ์ด้วย 3) ความต้องการเจริญก้าวหน้า (Growth needs) เป็นความต้องการที่จะพัฒนาตนเองตามศักยภาพสูงสุด จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าสองประการแรกคล้ายคลึงกับทฤษฎี Maslow แต่ประการที่สาม

แตกต่างกัน คือ ทฤษฎี Maslow จะเน้นการได้รับการตอบสนองเป็นขั้น ๆ และก้าวหน้าเรื่อยไป แต่ของอัลเดอร์เฟอร์ (Alderfer) กล่าวว่าสามารถจะถอยหลังได้ โดยความต้องการใดไม่ได้รับการตอบสนอง ก็จะย้อนกลับไปหาความต้องการระดับต่ำกว่าทันที เช่น ไม่มีโอกาสเปลี่ยนงานใหม่ที่ท้าทายมากขึ้นได้ก็จะหันมาสนใจและต้องการความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานมากขึ้น

3. ทฤษฎีสองปัจจัย ของ เฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg, 1979) Herzberg เป็นนักจิตวิทยาที่สนใจวิจัยแรงจูงใจในการทำงาน โดยศึกษาถึงปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดความพึงพอใจและปัจจัยที่สร้างความไม่พึงพอใจ ที่มักเกี่ยวข้องกับตัวงานที่ทำอยู่ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจในงานจะสัมพันธ์กับลักษณะในเนื้องาน หรือที่เรียกว่าปัจจัยจูงใจ (Motivation factors) ซึ่งประกอบด้วย ความสำเร็จ การได้รับการยอมรับนับถือ และยกย่อง ชมเชย ความก้าวหน้าในงาน ลักษณะงาน การได้รับมอบหมายความรับผิดชอบ ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดความไม่พึงพอใจในงานนั้น จะสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่อยู่ภายนอกเนื้องาน ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปัจจัยค้ำจุน (Hygiene factors) ประกอบด้วย สถานภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์กร นโยบายขององค์กร ความมั่นคงในงาน เงินเดือน เงื่อนไขของงาน เมื่อนำปัจจัยแรงจูงใจและปัจจัยค้ำจุนมารวมกันแล้วจะเรียกว่า ทฤษฎีสองปัจจัย

4. ทฤษฎี Y ของ แม็กเกรเกอร์ (McGregor, 1960) เป็นทฤษฎีการจูงใจอีกทฤษฎีหนึ่งที่ถูกบริหารใช้เป็นสมมติฐานในการมองธรรมชาติของบุคลากร ซึ่งทฤษฎีนี้มีสมมติฐาน ดังนี้ (1) ตามธรรมชาติคนมีศักยภาพที่จะทำงาน (2) คนโดยทั่วไปแล้วสามารถเรียนรู้ที่จะยอมรับ ค้นหา มีความรับผิดชอบ และมักจะปฏิบัติงานมากกว่าที่กำหนด และ (3) คนมีความสามารถใช้จินตนาการ ความเฉลียวฉลาด และมีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

5. ทฤษฎีของ แม็กเคลแลนด์ (McClelland, 1985) เชื่อว่าความต้องการของมนุษย์ไม่ได้ติดตัวมาแต่กำเนิด แต่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ชีวิต โดย McClelland ได้พัฒนาแบบวัดระดับความต้องการของมนุษย์ 3 ประเภท ได้แก่ 1) ความต้องการความสำเร็จ (Need for achievement) หมายถึง ความต้องการทำงานที่ท้าทายความสามารถให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย รวมทั้งผลงานมีคุณภาพและมาตรฐาน

ที่เป็นเลิศ บุคคลที่ต้องการความสำเร็จโดยส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่ปฏิบัติงานในตำแหน่งบริหาร มีความรับผิดชอบสูง และสนใจทำงานที่ต้องใช้ความสามารถ สติปัญญา และความเชี่ยวชาญ ความต้องการความสำเร็จจะเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ต้องแข่งขันเพื่อชัยชนะ 2) ความต้องการทางสังคม (Need for affiliation) หมายถึง ความต้องการมีความสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมเพื่อนสนิทที่มีความจริงใจต่อกัน ต้องการได้รับการยอมรับจากบุคคลในวิชาชีพและสังคม มีความพอใจที่จะให้ความร่วมมือมากกว่าการแข่งขันเพื่อชัยชนะ และ 3) ความต้องการอำนาจ (Need power) หมายถึง ความต้องการที่จะมีอิทธิพลในการควบคุมบุคคลอื่น บุคคลที่มีความต้องการอำนาจสูงจะต้องการความเป็นผู้นำ ต้องการงานให้เหนือกว่าบุคคลอื่น ๆ ความต้องการอำนาจจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ความต้องการอำนาจส่วนบุคคล ซึ่งเป็นความต้องการให้คนอื่นปฏิบัติตามหรือเชื่อฟังตน เป็นการส่วนตัว และความต้องการอำนาจในสถาบันหรือองค์กร เป็นความต้องการมีอิทธิพลในการโน้มน้าวและจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรร่วมมือกันทำงานอย่างเต็มความสามารถ อุทิศตนให้องค์กรเพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรบรรลุผลตามเป้าหมาย

ผู้บริหารสถานศึกษาใช้แรงจูงใจในการปฏิบัติงาน กระตุ้นให้มีความตั้งใจ เชื้อมนั้น ศรัทธา และมีความรู้สึกทางจิตใจและความคิดของบุคคลที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยบุคคลที่มีแรงจูงใจในการทำงานจะเห็นว่าการงานนั้นตนเองมีอิสระในการเลือกที่จะทำด้วยความตั้งใจ เต็มใจ พึงพอใจที่จะทำงาน และเชื่อว่าตนเองมีความสามารถในการทำงานให้บรรลุผลสำเร็จตามความต้องการ แรงจูงใจการทำงานเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจ มีความสามารถในการสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรในองค์กรร่วมมือกันทำงานด้วยความตั้งใจทุ่มเท และใช้ความพยายามในการทำงานให้มีคุณภาพมากขึ้น

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับไตรสิกขา

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการศึกษิตตามแนวทางพระพุทธศาสนาไว้ในพระไตรปิฎกว่า สิกขา 3 ประการ คือ 1) อธิศีลสิกขา 2) อธิจิตสิกขา และ 3) อธิปัญญาสิกขา (พระครูปลัดเอนก ปุณฺณวฑฺฒโน (แก้วดวงดี), 2561)

ความหมายของไตรสิกขาในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา 3 ประการ เพื่อฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

คำว่า ไตรสิกขา มีรากศัพท์มาจากคำสองคำ คือ

1) ไตร หรือตรี เป็นภาษาสันสกฤตตรงกับภาษาบาลีว่า ติ แปลว่า สาม และ 2) คำว่า ลิกขา เป็นภาษาบาลี ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา หมายถึง การศึกษา การปฏิบัติ และการอบรมความประพฤติ ให้บริสุทธิ์

ส่วนคำว่า ติ หรือไตร นั้น หมายถึง องค์ประกอบ 3 ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือศีลสมาธิ ปัญญา โดยมีความหมายตามพระไตรปิฎก ดังนี้

1) อธิศีลสิกขา (สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติ สำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ดังคำอธิบาย ในคุหฺฏฐกสูตตนิเทศ คัมภีร์มหานิทเทศว่า อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศีล สำรวม ด้วยความสังวรในพระปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบาททั้งหลายอยู่ คือ สิลขันธเล็ก สิลขันธใหญ่ ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศลนี้ชื่อว่า อธิศีลสิกขา โดยการฝึกอบรมศีลนั้น มุ่งเน้นที่การสำรวมเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ในการกระทำ เป็นเกราะกั้นกิเลสทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน และการเบียดเบียน ดังที่แสดงในมคติกาถาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ว่า “เนกขัมมะ ชื่อว่า สิลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นกามฉันทะ ความสำรวม ชื่อว่า อธิศีลสิกขา อพยาบาท ชื่อว่า สิลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นพยาบาท อรหัตตมรรค ชื่อว่า สิลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า กั้นกิเลสทั้งปวง”

2) อธิจิตสิกขา (สิกขา คือ จิตอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับ ฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง การสงัด จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ดังคำอธิบายในคุหฺฏฐกสูตตนิเทศ คัมภีร์มหานิทเทศ ว่า อธิจิตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิचार ปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิचार สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใส ในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิचार มีแต่ปีติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่เพราะปีติจางคลายไป

มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกายบรรลุดุติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขเพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้ ชื่อว่า อธิจิตสิกขา โดยการฝึกอบรมจิตนั้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำให้สงบแน่วแน่เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลางปราศจากอคติ ดังที่แสดงในมคติกาถาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ว่า “ชื่อว่า จิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า ฟุ้งซ่าน ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า อธิจิตสิกขา” 3) อธิปัญญาสิกขา (สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง) หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม ปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง การรู้ชัดตามความเป็นจริง ในอริยสัจ 4 เป็นลำดับไปจนทำให้แจ้งทั้งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้หมดไป ดังคำอธิบาย ในคุหฺฏฐกสูตตนิเทศคัมภีร์มหานิทเทศว่า อธิปัญญาสิกขา คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึปัญญา ประกอบด้วย ปัญญา อันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบเธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์”... “นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์)”... “นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)”... “นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติ เครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้อาสวะ” ... “นี่อาสวะสมุทัย” ... “นี่อาสวะนิโรธ”... “นี่อาสวะนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา โดยการฝึกอบรมปัญญานั้น มุ่งเน้นที่การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเพื่อให้เกิดความเห็นที่บริสุทธิ์ จึงจะสามารถทำลายกิเลสได้ ดังแสดงในมคติกาถาคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ว่า “ชื่อว่า ญาณวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่า เห็น... ความเห็น ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา

การฝึกอบรมทั้ง 3 ด้าน จึงมีวัตถุประสงค์โดยรวม เพื่อการทำลายกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมองของบุคคล ดังที่พระพุทธองค์ทรงดำรัสว่า “สำหรับบุคคลผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา หมั่นศึกษาไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน น้อมจิตเข้าหา นิพพาน อาสวะทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้” ทั้งนี้พระสารีบุตร ได้แสดงอรรถาธิบายวัตถุประสงค์เพิ่มเติมไว้ในคัมภีร์มหานิทเทศ ว่า

1. เพื่อไม่ประพฤติดิตทางกาย วาจา ใจ เพราะรู้ในเหตุที่ทำให้ประพฤติดิตนั้น
2. เพื่อละเมถุนธรรม เพราะรู้ว่าเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมยศและเกียรติของสมณะ
3. เพื่อกำจัดราคะในรูป เสียง กลิ่น รส และผัสสะ
4. เพื่อทางแห่งญาณ เพราะรู้เหตุแห่งความสังเลสงสัยว่าเกิดจากสิ่งที่น่าปรารถนาและสิ่งที่ไม่ปรารถนา
5. เพื่อกำจัดมลทินของตน คือ ราคะ โทสะ โมหะมานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจริตมิจฉาทิฏฐิมิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายาเม มิจฉาสติมิจฉาสมาธิ มิจฉาญาณ มิจฉาวิมุตติ เพราะได้สมาทานไตรสิกขา จึงมีสมาธิ มีสติ มีปัญญาที่รักษาตน

ความหมายของไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลางที่ไม่ใช่การปรนเปรอตนด้วยกามสุขและการทรมานตน มีศีลเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา สมาธิเป็นปฏิบัติต่อกิเลสที่กุ่มุมุมจิต และปัญญาเป็นปฏิบัติต่ออหังการที่แอบแนบอยู่ในจิตสามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอรหันต์ผู้มีความบริบูรณ์ด้วยศีล ได้แก่ พระโสดาบันและพระสกทาคามี บริบูรณ์ด้วยสมาธิ ได้แก่ พระอนาคามี และบริบูรณ์ด้วยปัญญา ได้แก่ พระอรหันต์ นอกจากนี้ องค์ธรรมทั้ง 3 ยังเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลุคุณพิเศษอันหาได้ยากในบุคคลทั่วไป ดังมีวิชา 3 เป็นต้น

การศึกษาในภาษาไทย หมายถึง การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า ลิกขา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติได้รับปริญญา คือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ผลของการปฏิบัติสิกขาเป็นอย่งนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ทรมาน ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา

การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขา จึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่อรหันต์ 4 ก็เป็นอรหันต์มรรค คือ วิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป

ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึงพาอวิชา ตัดหาอุปาทาน น้อยลงไป ไม่อยู่ใต้อานาจครอบงำของมัน พร้อมกับที่เราปัญญาเพิ่มขึ้นและดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมด ทุกข์ก็หมด ก็บรรลุหมายเป็นนิโรธโดยสมบูรณ์ ความหมายของไตรสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติ 3 ชั้น คือ

1. ชั้นศีล ได้แก่ การเว้นชู้ ประพฤติดี ปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อย ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศีลสิกขา แปลว่า สิ่งที่ต้องศึกษาอบรมเป็นชั้นศีล

2. ชั้นสมาธิ ได้แก่ การฝึกฝนหรืออบรมจิตใจให้เหมาะสมตั้งมั่นในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติงานคือ พิจารณาความเป็นจริง เพื่อเป็นพื้นฐานของการเจริญปัญญา การฝึกบังคับจิตใจให้ตั้งมั่นโดยระลึกทั่วทั่วพร้อม ดังนี้เรียกว่า จิตตสิกขา

3. ชั้นปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมในการพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายถึง การฝึกฝนอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงถึงกับเกิดความสลัดสังเวชเปื้อนหนายในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาได้จริง ๆ การฝึกฝนเช่นนี้เรียกว่าปัญญาสิกขา

จากความหมายของไตรสิกขาที่กล่าวมานั้นพอสรุปได้ว่า ไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง เริ่มจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเองให้บริสุทธิ์ รวมถึงการฝึกหัดการอยู่ร่วมกันของเพื่อนร่วมงานให้มีความเกื้อกูลต่อกันและกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้บริบูรณ์ด้วยศีล บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และบริบูรณ์ด้วยปัญญา เพื่อพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

ไตรสิกขานั้นเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์ คือ การจัดตั้งระบบระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเนื้อหาสาระที่สำคัญของไตรสิกขานั้น ได้สอดแทรกอยู่ในหลักธรรมต่าง ๆ เช่น โสวาทปาติโมกข์ ดังนี้

1. ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย ดังปรากฏในอนุพุทธสูตรว่าด้วยการตรัสรู้ธรรมเป็นเหตุสิ้นภพว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้แจ้งตลอดธรรม 4 ประการ มนุษย์ทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ธรรม 4 ประการ คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ เราถอนภพได้แล้ว ได้แล้ว ภพเนตติสิ้นไปแล้ว ธรรมเหล่านี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติอันยอดเยี่ยมพระโคตมผู้มีศได้ตรัสรู้แล้ว ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อความรู้ยิ่ง

2. ไตรสิกขารากฐานที่สำคัญของพระวินัย ดังปรากฏในวัชชีบุตรสูตรว่า พระพุทธองค์ทรงให้คำแนะนำภิกษุรูปหนึ่งว่า หากเธอไม่อาจประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทที่บัญญัติไว้ได้ ครบถ้วนบริบูรณ์ ก็ให้พึ่งศึกษาปฏิบัติในสิกขา 3 เพื่อการละระภาคโทสะ โมหะ ทำให้เป็นผู้ไม่ประกอบอกุศลกรรม เพราะสิกขา 3 ประการนี้ เป็นที่รวมของสิกขาบท นั่นเอง

3. ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ดังที่แสดงในปฐมมกิลกาสสูตร ว่าภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำพอประมาณในสมาธิและปัญญา ย่อมสามารถบรรลุปะเป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกทาคามี ขณะที่ภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล และสมาธิทำพอประมาณในปัญญา ย่อมสามารถบรรลุปะเป็นพระอนาคามี ส่วนภิกษุผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิปัญญา ย่อมหลุดพ้นจากอภิสวภาวะกิเลสทั้งปวง

ความสำคัญของการศึกษา พอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือ สร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้าก้าวหน้าไปนับตั้งแต่ว่าละสังขยาตญาณอย่างสัตว์แล้ว ก็มีความคิดนึกอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว กิเลสไม่อาจจะเกิดบุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ นี่คือนโยบายของการศึกษา

ความสำคัญขอไตรสิกขาพอสรุปได้ว่า ไตรสิกขานี้เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่าโอวาทปติโมกข์ (พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ 3 อย่าง) คือ

1. การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งทางกาย ทางวาจา จัดเป็น ศีล
2. การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม จัดอยู่ในการปฏิบัติจิตขั้นที่เรียกว่า สมาธิ
3. การทำจิตของตนให้ผ่องใส จัดเป็นการฝึกปฏิบัติในขั้นสูงสุดเรียกว่า ปัญญา

ความสำคัญของไตรสิกขา (การศึกษา) ที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง การเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา เป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้น ของอำนาจกิเลสตัณหา ดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกข์มีเพราะยึดทุกข์ยึดเพราะอยากทุกข์มากเพราะพลอย ทุกข์น้อยเพราะหยุดทุกข์หลุดเพราะปล่อย” เมื่อปล่อยวางแล้วยอมหลุดพ้นทุกข์ และพบความสุขสงบคือ สันติ ดังนั้นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนา จึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือเป็นอิสระ หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้นวิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่มีสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่มีปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอภิสวภาวะโดยชอบ” ความหลุดพ้นนี้ก็คือวิมุตติซึ่งเป็นบรมสันติ เมื่อคนเราบรรลุถึงวิมุตติแล้วถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เรียกว่าพระอเสชชะ หมายถึง ผู้จบการศึกษาสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ความสำคัญขอไตรสิกขาที่นำมาแสดงข้างต้นนั้นเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกทุกคนควรนำมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ดีงาม เพื่อจัดปรับเตรียมสภาพชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งลักษณะแห่งความสัมพันธ์ต่าง ๆ ให้อยู่ในภาวะที่เหมาะสมและพร้อมที่จะเป็นอยู่ปฏิบัติกิจและดำเนินการต่าง ๆ เพื่อก้าวหน้าไปอย่างได้ผลดีที่สุด สู่จุดหมายของชีวิต ของบุคคล ขององค์กร ของชุมชน ตลอดจนสังคมและประเทศชาติต่อไป และสามารถสรุปหลักไตรสิกขาได้ตามแนวคิดจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาได้โดยสรุปได้ ดังนี้

ไตรสิกขา หมายถึง หลักการศึกษา 3 ประการ หรือข้อควรศึกษา 3 อย่างเพื่อฝึกอบรมกาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อยและเจริญปัญญาให้ดังงาม เป็นหลักธรรมเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ประกอบด้วย ศีล สมาธิและปัญญา เน้นการฝึกอบรมจากส่วนที่ง่ายไปหาส่วนที่ยาก เช่น ในวัยเด็ก

ก็ให้ฝึกปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของครอบครัว สังคม ได้แก่ ส่วนที่ควรปฏิบัติ และส่วนที่ควรเว้น จนติดเป็นนิสัย ให้ฝึกปฏิบัติอย่างเต็มใจ ตั้งใจ และคอยติดตามผลอยู่เสมอ จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างถาวรและยั่งยืน รายละเอียดของไตรสิกขา มีดังนี้

1. ศีล หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม หรือความสุจริตทางกายวาจา และอาชีพ ซึ่งพระธรรมปิฎก ได้สรุปไว้ว่า ศีลมี 4 ด้าน ได้แก่ ด้านอินทริยสังวร คือ การรู้จักใช้ร่างกายอย่างพอดี ด้านการเสพรูปโภค กินอยู่อย่างพอดี มีอาชีพสุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่น ปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชน สรุปแล้ว ความหมายของศีล ก็คือ การประพฤติดี เกื้อกูลแก่ตนเองและสิ่งแวดล้อม

2. สมาธิ หมายถึง การทำให้ใจสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสภาพของจิต ที่ประกอบด้วย คุณธรรม ความดี เช่น ความเอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี ประสิทธิภาพของจิต เช่น ความเข้มแข็ง หนักแน่น เพียรพยายาม และเรื่องความสุขของจิต การไม่เครียด ร่าเริงเบิกบาน มองโลกในแง่ดี เป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล

3. ปัญญา หมายถึง ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ไตรตรอง วิเคราะห์ สืบสาวราวเรื่องหาเหตุปัจจัย และรู้ที่จะจัดแจง จัดการ ในทุกสิ่งที่เกิดขึ้นตามที่เป็นจริง ปัญญาจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้บุคคลปรับแก้พฤติกรรม และสภาพจิตได้ ความคิดที่ถูกต้อง เพื่อส่งเสริมให้เกิดความกระจ่างแจ้งแก่ตนเอง ไม่หลงผิดในแนวทางในการปฏิบัติหรือข้อควรปฏิบัติที่พุทธธรรมกำหนดให้สอดคล้องกับไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาพฤติกรรม ฝึกฝนอบรมกาย วาจา จิต และปัญญา ของมนุษย์ให้มีระบบระเบียบวินัยแบบแผนในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันสังคมของมนุษย์ใน 3 ประการ คือ 1) การฝึกฝนอบรม ในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ เรียกว่า อธิศีลสิกขา หรือศีลสิกขา 2) การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา หรือสมาธิสิกขา 3) การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามปัจจัยที่ทำให้แก้ไข ปัญหาไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถ

ทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา หรือปัญญาสิกขา

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นเลิศของสถานศึกษา

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ให้ใช้มาตรฐาน การศึกษา ระดับปฐมวัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานศูนย์การศึกษาพิเศษ ฉบับลงวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2561 ได้กำหนดมาตรฐานการศึกษา ดังนี้ ระดับการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2561 มีจำนวน 3 มาตรฐาน ได้แก่

มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของเด็ก

มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ

มาตรฐานที่ 3 การจัดการประสบการณ์ที่เน้นเด็ก

เป็นสำคัญ

แต่ละมาตรฐานมีรายละเอียด ดังนี้

มาตรฐานที่ 1 คุณภาพเด็ก

1. มีพัฒนาการด้านร่างกาย แข็งแรง มีสุขนิสัยที่ดี และดูแลความปลอดภัยของตนเองได้

2. มีพัฒนาการด้านอารมณ์ จิตใจ ควบคุม และแสดงออกทางอารมณ์ได้

3. มีพัฒนาการด้านสังคม ช่วยเหลือตนเอง และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

4. มีพัฒนาการด้านสติปัญญา สื่อสารได้ มีทักษะ การคิดพื้นฐานและแสวงหาความรู้ได้

มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ

1. มีหลักสูตรครอบคลุมพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น

2. จัดครูให้เพียงพอกับชั้นเรียน

3. ส่งเสริมให้ครูมีความเชี่ยวชาญด้านการจัดการ ประสบการณ์

4. จัดสภาพแวดล้อมและสื่อเพื่อการเรียนรู้ อย่างปลอดภัย และเพียงพอ

5. ให้บริการสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อ การเรียนรู้เพื่อสนับสนุนการจัดประสบการณ์

6. มีระบบบริหารคุณภาพที่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม

- มาตรฐานที่ 3 การจัดประสบการณ์ที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ
1. จัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาการทุกด้านอย่างสมดุลเต็มศักยภาพ
 2. สร้างโอกาสให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรง เล่น และปฏิบัติอย่างมีความสุข
 3. จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ใช้สื่อและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับวัย
 4. ประเมินพัฒนาการเด็กตามสภาพจริงและนำผลการประเมินพัฒนาการเด็กไปปรับปรุงการจัดประสบการณ์และพัฒนาการเด็ก
- ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2561 มีจำนวน 3 มาตรฐาน ได้แก่
- มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน
1. ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียน
 2. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน
- มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ
- มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
- แต่ละมาตรฐานมีรายละเอียด ดังนี้
- มาตรฐานที่ 1 คุณภาพของผู้เรียน
1. ผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของผู้เรียน
 - 1.1 มีความสามารถในการอ่าน การเขียน การสื่อสาร และการคิดคำนวณ
 - 1.2 มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ อภิปรายแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น และแก้ปัญหา
 - 1.3 มีความสามารถในการสร้างนวัตกรรม
 - 1.4 มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร
 - 1.5 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามหลักสูตรสถานศึกษา
 - 1.6 มีความรู้ ทักษะพื้นฐาน และเจตคติที่ดีต่องานอาชีพ
2. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน
- 2.1 การมีคุณลักษณะและค่านิยมที่ดีตามที่สถานศึกษากำหนด
 - 2.2 ความภูมิใจในท้องถิ่นและความเป็นไทย
- 2.3 การยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างและหลากหลาย
- 2.4 สุขภาวะทางร่างกาย และจิตสังคม
- มาตรฐานที่ 2 กระบวนการบริหารและการจัดการ
1. มีเป้าหมายวิสัยทัศน์และพันธกิจที่สถานศึกษากำหนดชัดเจน
 2. มีระบบบริหารจัดการคุณภาพของสถานศึกษา
 3. ดำเนินงานพัฒนาวิชาการที่เน้นคุณภาพผู้เรียนรอบด้านตามหลักสูตรสถานศึกษา และทุกกลุ่มเป้าหมาย
 4. พัฒนาครูและบุคลากรให้มีความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพ
 5. จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ
 6. จัดระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการและการจัดการเรียนรู้
- มาตรฐานที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
1. จัดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการคิดและปฏิบัติจริง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้
 2. ใช้สื่อ เทคโนโลยีสารสนเทศ และแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้
 3. มีการบริหารจัดการชั้นเรียนเชิงบวก
 4. ตรวจสอบและประเมินผู้เรียนอย่างเป็นระบบและนำผลมาพัฒนาผู้เรียน
 5. มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ข้อมูลสะท้อนกลับเพื่อพัฒนาและปรับปรุงการจัดการเรียนรู้
- ผู้บริหารสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อให้เกิดการพัฒนา และเพื่อเป็นกลไกในการควบคุม ตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาและสร้างความเชื่อมั่นให้กับสังคม ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาปฐมวัย และหรือระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กระทรวงประกาศใช้ และให้สถานศึกษากำหนดเป้าหมายความสำเร็จตามมาตรฐานของสถานศึกษาตามบริบท ทั้งนี้ สามารถเพิ่มเติมมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา นอกเหนือจากที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ได้ โดยให้สถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง ดำเนินการ และรับผิดชอบร่วมกันสอดคล้องกับสภาพปัญหาและ

ความต้องการจำเป็นของสถานศึกษาอย่างเป็นระบบโดยสะท้อนคุณภาพความสำเร็จอย่างชัดเจนตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา โดยกำหนดผู้รับผิดชอบ และวิธีการที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานของสถานศึกษา และนำผลการติดตามไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงพัฒนา

สรุป

จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัย แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศตามหลักไตรสิกขาพบว่า (1) การบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย 1.1) ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ 1.2) ทฤษฎี ERG ของอัลเดอร์เฟอร์ 1.3) ทฤษฎีสองปัจจัยของเฮิร์ชเบิร์ก 1.4) ทฤษฎี Y ของแม็กเกเกอร์ 1.5) ทฤษฎีของแม็กเซลแลนด์ ผู้บริหารสถานศึกษาใช้แรงจูงใจเป็นการปฏิบัติงานที่ถูกระตุ้นให้มีกำลังใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และมีความรู้สึกทางจิตใจ และความคิดของบุคคลที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยบุคคลที่มีแรงจูงใจในการทำงานจะเห็นว่างานนั้นตนเองมีอิสระในการเลือกที่จะทำด้วยความตั้งใจ เต็มใจ พึงพอใจที่จะทำงาน และเชื่อว่าตนเองมีความสามารถในการทำงานให้บรรลุผลสำเร็จตามความต้องการ แรงจูงใจการทำงานเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย (2) ความเป็นเลิศของสถานศึกษา ประกอบด้วย 2.1) ด้านผู้เรียน 2.2) ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ 2.3) ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้บริหารสถานศึกษาจัดให้มีระบบ

การประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อให้เกิดการพัฒนา และเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ เกิดการพัฒนาและสร้างความเชื่อมั่นให้กับสังคม ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาปฐมวัยและหรือระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กระทรวงประกาศใช้ และให้สถานศึกษากำหนดเป้าหมายความสำเร็จตามมาตรฐานของสถานศึกษาตามบริบทและ (3) หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย 3.1) ศีล 3.2) สมาธิ และ 3.3) ปัญญา ผู้บริหารสถานศึกษาบริหารคนตามหลักไตรสิกขา การพัฒนาคน ให้เป็นผู้มีคุณภาพที่สำคัญที่สุด ก็คือ การปลูกฝังให้คนเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม วิธีการหนึ่งที่น่าจะให้ผลดีในการปลูกฝังและพัฒนาการมีคุณธรรมจริยธรรม ก็โดยใช้ หลักไตรสิกขา เนื่องจากไตรสิกขาเป็นระบบและเป็นกระบวนการในการฝึกฝนอบรม ฝึกหัดเพื่อพัฒนาคนไตรสิกขา เป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย ไตรสิกขาเป็นรากฐานที่สำคัญของพระวินัย ไตรสิกขา เป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น ผู้เขียนคาดหวังผลจากการศึกษาว่าสามารถสร้างรูปแบบการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศตามหลักไตรสิกขา ตามบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อให้สถานศึกษามีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพตามกรอบ ที่กฎหมายกำหนด และบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดกับประเทศชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2559). แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (2560-2564). กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2561). คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา. กรุงเทพฯ: เอ็น.เอ.รัตนะเทรตดี.
- ธิดาภา ธพิพัฒน์. (2559). การพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำผู้บริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. วิทยานิพนธ์ ค.ศ. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- พระครูปลัดเอนก ปุณฺณชุกฺโก (แก้วดวงดี). (2561). รูปแบบการบริหารตามหลักไตรสิกขาของผู้บริหาร โรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 5. วิทยานิพนธ์ พศ.ศ. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รุ่ง แก้วแดง. (2542). ปฏิวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- Alderfer. (1979). *Existence: Relatedness and growth, human needs in organizational setting*. New York: Free Press.
- Herzberg. (1979). *The Motivation to Work*. USA: John Wiley & Sons.
- Maslow, A. (1970). *Motivation and Personality* (2nd ed.). New York: Harpers and Row.
- McClelland. (1985). *The achieving society*. New York: Van Nistrand.
- McGregor. (1960). *The Human of Enterprise*. New York: Mcgraw-Hill.